

MEZUN

(bk. İZİN).

MEZYEDÎLER

(بنو مزید)

997-1163 yılları arasında
Merkezi Irak'ta hüküm sürmüş
bir İslâm hânedanı.

Aslen Benî Esed'in Nâşire koluna mensup olup Irak'ta Kûfe-Hîf arasındaki topraklara yerleşmişlerdi. Büveyhî Hükümdarı Muizzüddeve'nin veziri olan Ebû Muhammed el-Mühellebî, Mezyedîler'den Senâüddeve Ali b. Mezyed'e Sûrâ ve civarını himaye görevini verdi. Böylece Büveyhîler'in hizmetine giren Senâüddeve Ali b. Mezyed, Bahâüddeve tarafından 387'de (997) muhtemelen Nîl, Fellûce ve Câmîayn'ı içine alan toprakların emîri olarak tanındı. Ali b. Mezyed'in, kardeşi Muhammed ile birlikte Benî Dübeyş kabilesine karşı girdiği mücadelede Muhammed savaş meydanında öldürüldü (401/1010-11).

Bahâüddeve'nin yerine geçen Sultânüddeve'nin de emîr olarak tanıdığı Ali b. Mezyed, kardeşinin intikamını almak için Benî Dübeyş üzerine düzenlediği seferde Dübeyş'in iki oğlunu öldürdü (Muharrem 405 / Temmuz 1014). Ali b. Mezyed, uzun süre emirlik yaptıktan sonra Zilkade 408'de (Nisan 1018) vefat edince yerine oğlu Nûrüddevle I. Dübeyş geçti. Diğer oğlu Mukalled emirlikte hak iddia ederek ayaklandıysa da I. Dübeyş duruma hâkim oldu; Mukalled, Musul'da hüküm süren Ukaylîler'e sığınmak zorunda kaldı. Büveyhîler arasında 416'dan (1025) sonra başlayan taht mücadelesinde Dübeyş Ebû Kâlicâr'ı, Mukalled ise Celâlüddeve'yi destekledi. Bu mücadeleden galip çıkan Celâlüddeve, Benî Hafâce ve Mukalled ile birlikte Dübeyş'in hâkimiyetindeki topraklara saldırdı. Dübeyş ülkesini terketmek zorunda kaldı (421/1030). Ardından taraflar arasında anlaşma sağlandı ve Dübeyş Celâlüddeve'ye yüklü bir meblağ para ödeyerek ülkesine dönebildi. Bu arada Büveyhîler'in Türk kumandanı Arslan el-Besâsîrî'nin desteğini sağlayan üçüncü kardeş Sâbit ile Mukalled 424'te (1033) I. Dübeyş'in üzerine yürüdü. Dübeyş birliklerinin mağlûp olduğunu görünce takvîye kuvvetler getirip Sâbit'e karşı harekete geçti. Kanlı bir sa-

vaştan sonra Dübeyş bir kısım topraklarını kardeşine bıraktı. Dübeyş, birkaç yıl sonra Irak'ta hâkimiyet tesis eden Selçuklu Sultanı Tuğrul Bey ve onunla iş birliği yapan Ukaylî Emîri Kureyş b. Bedrân'a karşı Besâsîrî ile ittifak yaparak Fâtîmîler'den yana tavır aldı. Tuğrul Bey Bağdat'a girince (18 Aralık 1055) Besâsîrî şehri terkedip Dübeyş'e sığındı. Besâsîrî ile Dübeyş, Sincar'da Kutalmış ile Kureyş kumandasındaki Selçuklu ordusunu mağlûp ettiler (19 Ocak 1057). Ancak daha sonra Tuğrul Bey karşısında tutunamayan Besâsîrî Bağdat'ı terketmek zorunda kaldı ve yine Dübeyş'e sığındı (14 Aralık 1059).

Şevval 474'te (Mart 1082) vefat eden I. Dübeyş'in yerine oğlu Bahâüddeve Ebû Kâmil Mansûr, kısa süren emirliğinin ardından onun yerine de oğlu Ebû'l-Hasan Seyfûddeve Sadaka b. Mansûr geçti (Rebîülevvel 479 / Haziran - Temmuz 1086). Selçuklu Sultanı Melikşah, I. Sadaka'nın Dicle'nin sol kıyısındaki topraklarda kendisine tâbi olarak hüküm sürmesine izin verdi. Sadaka, emirlik menşûrunu almak için Sultan Melikşah'ın huzuruna çıkınca kendisine hil'at giydirildi ve iktâları artırıldı. Böylece Dicle'nin batısına kadar uzanan merkezî Irak toprakları Mezyedîler'in kontrolüne geçmiş oldu (Rebîülevvel 479 / Haziran - Temmuz 1086). I. Sadaka, Sultan Melikşah'ın ölümünden (485/1092) sonra başlayan taht kavgaları sırasında önce onun büyük oğlu Berkyyaruk'un saflarında yer aldı. Ancak Berkyyaruk'un veziri Ebû'l-Mehâsin ed-Debistânî'nin kendisinden daha önceki yıllara ait borçlarını istemesi ve ödemediği takdirde topraklarına yürüyeceği tehdidinde bulunması üzerine 494'te (1101) Berkyyaruk'a karşı kardeşi Muhammed Tapar'ı desteklemeye karar verdi. 495'te (1102) Câmîayn şehrinin yerinde yaptırdığı Mez-

yedîler'in merkezi Hille'de ve hâkimiyetindeki diğer şehirlerde onun adına hutbe okuttu. O zamana kadar Nîl, Fellûce ve Câmîayn'da göçebe olarak yaşayan Mezyedîler bu tarihten itibaren Hille'yi merkez edindiler. Şevval 497'de (Temmuz 1104) Vâsîr ve Hîf, Cemâziyelevvel 499'da (Ocak 1106) Basra, Safer 500'de (Ekim 1106) Tıkrîf Mezyedîler'in eline geçti.

I. Sadaka, Berkyyaruk ile Muhammed Tapar arasındaki taht kavgalarından istifade ederek hâkimiyetini bütün Irak topraklarına yaymaya çalıştı. Sadaka'nın yayılmacı bir politika izlediğini, sadece Abbâsî Halifesi Müstazhir-Billâh adına hutbe okuttuğunu ve kendisine muhalif emîrleri koruduğunu gören Sultan Muhammed Tapar onu bertaraf etmeye karar verdi. Hille-Vâsîr arasındaki Nu'maniye'de meydana gelen savaşta Melikü'l-Arab lakabıyla tanınan Sadaka öldü, oğlu Nûrüddevle Ebû'l-Eaz Dübeyş b. Sadaka da esir düştü (19 Receb 501 / 4 Mart 1108). Sultan Muhammed Tapar Dübeyş'i Bağdat'a götürdü ve kendisine bağlı kalacağına dair yemin ettirdikten sonra serbest bırakmakla birlikte Mezyedîler'in merkezi Hille'ye dönmesine izin vermedi. Dübeyş, ancak Muhammed Tapar'ın ölümünden sonra oğlu Irak Selçuklu Sultanı Mahmud zamanında Hille'ye gidebildi (511/1117).

II. Dübeyş de Muhammed Tapar'ın oğulları arasındaki taht kavgalarından faydalanarak hâkimiyet sahalarını genişletmeye çalıştı. 517'de (1123) Halife Müsterşid-Billâh'a karşı girdiği mücadelede yenilerek Ca'ber Kalesi'ne kaçtı. Urfa Haçlı Kontu Joscelin ve Kudûş Kralı Baudouin ile iş birliği yaptı. Irak Selçuklu Meliki Tuğrul'u Bağdat'ı işgal edip yeni bir Selçuklu Devleti kurmaya teşvik etti. Maceralı bir hayat süren ve şairleri himaye etmesiyle tanınan II. Dübeyş, Irak Selçuklu Sultanı Mesud tarafından Halife Müsterşid-Billâh'ın ölümünden sorumlu tutularak öldürüldü (14 Zilhicce 529 / 25 Eylül 1135).

II. Dübeyş'in yerine geçen oğlu Seyfûddeve II. Sadaka, Irak Selçuklu Sultanı Mesud ile yeğeni Dâvûd b. Mahmûd arasındaki mücadelede Mesud'un yanında yer aldı ve kazandıkları bir zaferin ardından ganimet peşinde koşarken esir alınıp öldürüldü (532/1138). Yerine kardeşi Muhammed geçti. Ancak diğer kardeşi II. Ali 540'ta (1145) Hille üzerine yürüyüp Muhammed'i şehirden uzaklaştırdı. 542'de (1147-48) Mesud'a bağlı birlikler Ali'yi

MEZYEDÎ EMİRLERİ

I. Ali	387 (997)
I. Dübeyş	408 (1018)
Mansûr	474 (1082)
I. Sadaka	479 (1086)
II. Dübeyş	501 (1108)
II. Sadaka	529 (1135)
Muhammed	532 (1138)
II. Ali	540 (1145)
Selçuklu ve Abbâsî hâkimiyeti altında	545-558 (1150-1163)

Hille'den çıkardılarsa da aynı yıl Ali tekrar şehri ele geçirdi. II. Ali, Halife Muktefi-Liemrillâh'tan aradığı desteği bulamıyınca Sultan Mesud'a itaat arz etmek zorunda kaldı (544/1149). Ali ertesi yıl ölüncce Sultan Mesud Hille'yi kumandanlarından Sâlârkerd'e verdi (545/1150), Mesud'un ölümü üzerine (547/1152) Bağdat şahnesi Mesud Bilâl şehre hâkim olduysa da Halife Muktefi'ye bağlı birlikler tarafından uzaklaştırıldı.

Hille 551'de (1156) Sultan Muhammed b. Arslan Şah'ın kumandanları tarafından ele geçirildi. Mezyediler, bu tarihten itibaren Sultan Muhammed'in bir nâibine tâbi olarak hüküm sürmeye başladılar. Selçuklular'ın Irak'ta giderek güç kaybettikleri bir dönemde Hille, Halife Müstencid-Billâh ile müttefiki Benî Muntefik tarafından görevlendirilen birliklerce işgal edildi. Bu sırada Mezyediler'den 4000 kişi öldürüldü (558/1163); sağ kalanlar çeşitli yerlere dağıldılar. Bölgede Mezyediler'e mensup olduğu bilinen hiç kimseye hayat hakkı tanınmadı; hâkimiyetleri altındaki topraklar da Benî Muntefik'e teslim edildi. Şiîliğe büyük bir sempati duyan Mezyediler, bedevî menşeli olmalarına rağmen izledikleri politikayla iyi bir siyasetçi ve teşkilâtçı olduklarını göstermişler, karışık bir dönemde hâkimiyet alanlarını genişletmeyi ve varlıklarını sürdürmeyi başarmışlardır.

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü'l-Kalânîsî, *Târîhu Dimaşk* (Amedroz), s. 147, 156, 159-160, 202, 205-210, 239, 251; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntażam*, VIII, 180-181; IX, 111, 124, 132, 156, 236; *Ahbârü'd-devleti's-Selcûkiyye* (Lugal), s. 55-56, 73-75, ayrıca bk. İndeks; Yâkût, *Mu'cemü'l-büldân* (Cündî), II, 338-339; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, bk. İndeks; Bündârî, *Zübdetü'n-Nusra* (Burslan), s. 102-103, 117-118, 128, 165, 186, 235, ayrıca bk. İndeks; İbnü'l-Adîm, *Zübdetü'l-haleb*, II, 197-200, 221-229, 247-250; İbn Hallikân, *Vefeyât*, II, 263-265, 490-491; *Urfalı Mateos Vekayi-nâmesi* (952-1136) ve *Papaz Gorigor'un Zeyli* (1136-1162) (trc. H. D. Andreasyan), Ankara 1987, s. 268, 281; Abdülcebbar Nâcî, *el-İmâretü'l-Mezyedîyye*: 387-558 h., Basra 1970; Bosworth, *İslâm Devletleri Tarihi*, s. 66-67; a.mlf., "Mazyad", *EI²* (İng.), VI, 965-966; Abdülkerim Özeydin, *Sultan Muhammed Tapar Devri Selçuklu Tarihi* (498-511/1105-1118), Ankara 1990, s. 45-51, ayrıca bk. İndeks; a.mlf., "Dübeys b. Sadaka", *DİA*, X, 14; G. Makdisi, "Notes on Hilla and the Mazyadids in Medieval Islam", *JAOS*, LXXIV (1954), s. 249-262; Hidir Câsim ed-Dürî, "Nazârât havle mülâhazâti'd-Doktor Corc Makdîsî 'ani'l-Hille ve Benî Mezyed", *Âdâbü'r-Râfideyn*, V, Musul 1974, s. 177-189; K. V. Zetterstéen, "Mezyediler", *İA*, VIII, 208-209; a.mlf., "Sadaka", a.e., X, 24-25.

ABDÜLKERİM ÖZAYDIN

MINTAKA

(المنطقة)

Burçlar kuşağı
ve ekliptik dairesini ifade eden
eski astronomi terimi.

Sözlükte "kemer" veya "kuşak" anlamına gelen *mıntaka* kelimesi *nıntak* ve *ni-tâk* kelimeleriyle eş anlamlıdır (*Lisânü'l-'Arab*, "ntk" md.). Tercüme faaliyetlerinden sonra gelişen İslâm astronomi terminolojisinde "daire" (Gr. *kyklos*) ve "bölge" (Gr. *zona*) mânalarını kazanmıştır. Bîrûnî, merkezinden kutupları olan bir eksenin geçtiği büyük daireye *mıntaka* denildiğini ve dairenin bu adı almasının tıpkı bir kemer yahut kuşak gibi ortada bulunmasıyla ilgili olduğunu belirtir (*el-Kânûnû'l-Mes'ûdi*, I, 54). İslâm astronomi literatüründe yaygın biçimde hem ekliptik denilen tutulum (husûf) dairesini hem de burçlar kuşağını (felekü'l-burûc, dâiretü'l-burûc; Gr. *zodiakos* *kyklos*) ifade eden terim bu sebeple "muntakatü'l-burûc, muntakatu feleki'l-burûc" veya bazan "nitâku'l-burûc" tamlamalarıyla anılır. Bununla birlikte astronomi bilginleri, 6°'lik (veya 7°) genişliğe sahip dâirevî bir bölge olarak burçlar kuşağı ile ekliptik dairesini birbirinden ayırmışlardır. Buna göre ekliptik, burçlar kuşağını tam ortasından kateden çemberi yahut bu çemberin oluşturduğu dâirevî düzlemi belirtmektedir. Burçlar kuşağını ortlayan bu çember aynı zamanda güneşin yıllık görünür hareketine ve dolayısıyla yörüngesine karşılık gelir (Hârizmî, s. 128).

Ekliptik dairesi anlamıyla *mıntaka* matematiksel astronomi açısından büyük önem taşır. Çünkü herhangi bir gök cisminin konumunu hesaplamak için başvuru koordinat sisteminin temelini oluşturmakta olup enlem (*arz*) ve boylam (*tûl*) denilen koordinatlar matematik değerlerini ekliptiğe olan nisbetleriyle kazanır. Ekliptik dairesi, enlem ve boylam, gökkürenin ekvatoru ve ekliptik dairesinin merkezinden geçen eksenin kuzey-güney kutupları birlikte sabit bir referans çerçevesi oluşturur. Ekliptik, ekvatoru bugünkü bilgilerimizle 23° 27 dakikalık bir eğim oluşturacak şekilde kesmekte, kesişim noktaları gün-gece eşitliğini ifade eden itidâl (equinox), kuzey ve güneydeki uçlar ise dönenceleri ifade eden inkılâp (solstice) noktalarını teşkil etmektedir. Buna göre gökküredeki sabit bir yıldız ya da gezegenin konumu, onun ekliptik enlem ve boylamını gösteren açı-

ların hesaplanmasıyla belirlenmektedir (bk. ARZ).

Bütün astronomi hesaplamalarının temelini oluşturan ve 360 derecelik bir dâirevî kuşak olarak kabul edilen *mıntaka* 30'ar derecelik on iki eşit kısma bölünmüş ve bu kısımlardan her birine "burç" adı verilmiştir. Bunların güneşin burca giriş tarihlerine göre sırasıyla adları şunlardır: Koç (Ar. *Hamel*, Lat. *Aries*: 21 Mart), Boğa (Sevr, *Taurus*: 20 Nisan), İkizler (Cevzâ, *Gemini*: 21 Mayıs), Yengeç (Seretân, *Cancer*: 22 Haziran), Aslan (Esed, *Leo*: 23 Temmuz), Başak (Sünbüle, *Virgo*: 23 Ağustos), Terazi (Mîzan, *Libra*: 23 Eylül), Akrep (Akreb, *Scorpius*: 22 Ekim), Yay (Kavs, *Sagittarius*: 22 Kasım), Oğlak (Cedy, *Capricornus*: 22 Aralık), Kova (Delv, *Aquarius*: 20 Ocak), Balık (Hût, *Pisces*: 19 Şubat).

1. Koç. On üç asfî, beş tâlî yıldızdan oluşur. Seretân denilen iki parlak yıldız ayın ilk menzildir. 2. Boğa. Otuz üç asfî, on bir tâlî yıldızdan meydana gelir. En parlak yıldız olan Deberân, yakınındaki beş yıldızlı kümeyle (kilâs, *hyades*) birlikte ayın dördüncü menziline (eldeberan - *Hyades*) oluşturur. Yedi yıldızlı diğer küme ise ayın üçüncü menzili olan Süreyyâ'dır (yedi kandilli Süreyyâ). 3. İkizler. On sekiz asfî, yedi tâlî yıldızdan oluşur. Parlak iki yıldızına Zîâ ve Meksûte (Castor ve Pollux) denir; bunlar aynı zamanda ayın yedinci menzlidir. Hen'a adı verilen üç yıldız ise İkizler burcunun üç yıldız ile birlikte ayın altıncı menziline teşkil eder. 4. Yengeç. Dokuz asfî, dört tâlî yıldızdan meydana gelir. Ma'lef adını taşıyan üç yıldız ayın sekizinci, bir yıldız da Aslan'ın bir yıldızıyla birlikte dokuzuncu konağıdır (tarf). 5. Aslan. Yirmi yedi asfî, beş tâlî yıldızdan oluşur. Dört yıldız ayın onuncu (cebhe), iki yıldız on birinci (zübre) ve bir yıldız da on ikinci (sarfe) menzlidir. 6. Başak. Yirmi altı asfî, altı tâlî yıldızdan meydana gelir. Beş yıldız ayın on üçüncü (avvâ), bir yıldız on dördüncü (simâk) ve dört yıldız on beşinci (gafr) menzlidir. 7. Terazi. Sekiz asfî, dokuz tâlî yıldızdan oluşur. İki yıldız ayın on altıncı menzildir (zübânâ). 8. Akrep. Yirmi bir asfî, üç tâlî yıldızdan meydana gelir. Üç yıldız ayın on yedinci (ikflî), bir yıldız da on sekizinci (kalbü'l-Akreb) ve iki yıldız da on dokuzuncu menzildir (şevle). 9. Yay. Otuz bir yıldızdan oluşur. Sekiz yıldız ayın yirminci (naâim), seyrek yıldızlı bölgesi ise yirmi birinci menzildir (belde). 10. Oğlak. Yirmi sekiz yıldızdan meydana gelir. İki yıldız ayın yirmi ikinci menzildir (sa'dü'z-zâbih). 11. Kova. Kırk iki asfî, üç tâlî yıldızdan oluşur. İki veya üç yıldız ayın